

TOMASZ BRONISŁAW ZIELIŃSKI

tomasz.zielinski@ue.katowice.pl

*Rezygnacja z gotówki – nowy paradygmat pieniądza czy tylko
innowacja w obszarze rozliczeń pieniężnych?*

Giving Up Cash – a New Paradigm of Money or Just an Innovation in the Field of Financial Settlements?

Słowa kluczowe: gotówka, bank, pieniądz elektroniczny, polityka monetarna

Keywords: cash, bank, electronic money, monetary policy

Kod JEL: E51, E52, G21

Wstęp

Rozwój gospodarki informacyjnej, napędzany rozwojem technologii informatycznych, dostarcza stale nowych rozwiązań w obszarze płatności elektronicznych. Pojawiające się nowe formy rozliczeń mają zaspokajać rosnące potrzeby społeczeństwa. Wedle marketingowych zapewnień rozwiązania te są tańsze, szybsze, bezpieczne, a nade wszystko coraz bardziej wygodne. Wiele z nich wychodzi naprzeciw szczególnym oczekiwaniom, jakie stawia rozwijający się handel internetowy. Na tym tle tradycyjna gotówka jawi się jako anachronizm nieprzystający do wizerunku XXI w. Coraz częściej pojawiają się w związku z tym prognozy zwiastujące jej koniec. Do grona liderów w dążeniu do budowy społeczeństwa bezgotówkowego zaliczane są m.in. kraje nordyckie. Powszechne wykorzystanie komputerów, również wśród starszych osób, sprzyja stosowaniu kart i różnego rodzaju aplikacji internetowych do przeprowadzania transakcji finansowych. Jednocześnie kraje te usilnie prowadzą politykę mającą na celu ograniczenie ryzyka związanego z ich stosowa-

niem [Ross, Doyle, 2015]. W bieżącym roku rząd duński zaproponował zniesienie wobec wybranych sprzedawców detalicznych obowiązku akceptowania płatności gotówkowych, przesuwając się bliżej koncepcji społeczeństwa bezgotówkowego. Oznajmił przy tym, że w następnym roku sprzedawcy ubrań, stacje benzynowe czy restauracje nie będą musiały akceptować płatności gotówkowych. Propozycja ta prawdopodobnie nie napotka sprzeciwu ze strony społeczeństwa, które powszechnie używa kart debetowych i kredytowych do realizacji nawet bardzo małych płatności [Denmark Moves Step Closer..., 2015]. Z kolei Norwegia już w 2020 r. może stać się krajem, w którym w ogóle nie będzie się używać gotówki. Według opinii ekspertów już teraz powszechność kart spowodowała, że zaledwie 5% dokonywanych w Norwegii transakcji jest przeprowadzane z użyciem gotówki [Haykowski, 2014]. Liderem demonetaryzacji obiegu pieniężnego jest również Wielka Brytania. Na podstawie danych statystycznych można stwierdzić, że w bieżącym roku płatności bezgotówkowe po raz pierwszy wyprzedziły tam obrót gotówkowy, który zgodnie z przewidywaniami odnotuje spadek o kolejne 30% w ciągu następnej dekady [Brinded, 2015].

Celem opracowania jest ramowa prezentacja rozwiązań uznawanych jako alternatywne wobec tradycyjnej gotówki, z uwzględnieniem funkcji jednostki rozrachunkowej, instrumentu monetarnego i środka płatniczego. Realizacja założonego celu opiera się o systematyzację kluczowych kwestii związanych z możliwymi modelami funkcjonowania instrumentów płatniczych oraz na przeglądzie odpowiadających im systemów płatności. Przedmiotem rozważań będą również wybrane implikacje odejścia od tradycyjnej gotówki.

1. Gotówka – aspekty definicyjne i dylematy systemowe

Koncepcja ograniczenia lub rezygnacji z obrotu gotówkowego nie ma uporządkowanego charakteru [Niepelt, 2015]. Ocena rozwiązań alternatywnych wymaga bliższej dyskusji na temat samej natury pieniądza. Pomimo generycznego wymiaru pieniądza jako kategorii ekonomicznej można stwierdzić, że mimo powszechnej obecności w relacjach społecznych, w bardzo ograniczonym zakresie jest on obecny w regulacjach prawnych [Carbonnier, 1988]. Ekonomiści w sposób dosyć „pojemny” również definiują pojęcie pieniądza, mając na uwadze głównie realizowanie przez niego trzech funkcji: jednostki rozrachunkowej, instrumentu monetarnego i środka płatności. Jednostka rozrachunkowa jest kategorią abstrakcyjną, która teoretycznie może funkcjonować w oderwaniu od pozostałych funkcji pieniądza. Nominał i rodzaj waluty oznaczone na awersie monety czy banknotu w sposób jednoznaczny określają jego siłę nabywczą, a tym samym umożliwiają realizację tej funkcji. W przypadku innych form pieniądza oraz w przypadku dowolnych form rozliczeń pieniężnych kwestia określenia wartości transakcji jest też cechą naturalną i nieodzowną. Przenoszenie jednostki rozrachunkowej z dłużnika na wierzyciela

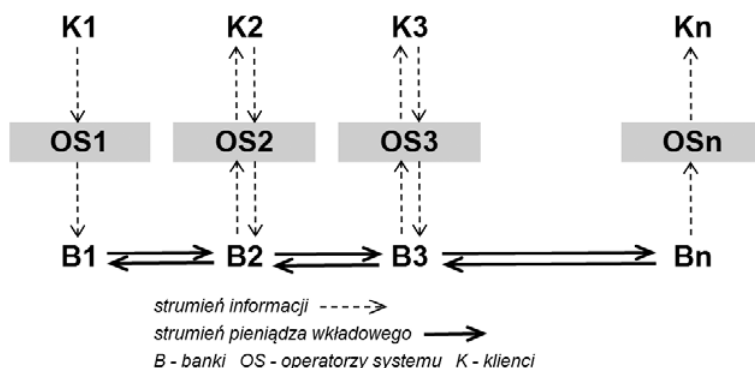
wymaga zastosowania medium, w którym jest zawarta, w oparciu o które może być przenoszona i przechowywana. Funkcję takiego medium spełnia instrument monetarny, którym ostatecznie są: tradycyjna gotówka (banknoty, monety) i salda na rachunkach bankowych (pieniądz bankowy). Transfer jednostek rozrachunkowych zawartych w instrumentach monetarnych dokonuje się z użyciem środka płatności. W przypadku pieniądza bankowego funkcję tę pełnią karty płatnicze, czek, polecenia zapłaty czy przelew. W przypadku gotówki, utożsamianej z materialnością formy, cyrkulacja dokonuje się przez fizyczne przekazanie między stronami płatności. Tym samym gotówka jest zarazem środkiem płatniczym i instrumentem monetarnym. Można zatem uznać, że to właśnie jednoczesność bycia jednostką rozrachunkową, instrumentem monetarnym i środkiem płatności, a nie jedynie materialność formy (instrumentu monetarnego), jest cechą tradycyjnej gotówki, wyróżniającą ją spośród innych form płatności.

2. Modele rozwiązań alternatywnych wobec gotówki jako środka płatniczego

Jako środek płatniczy tradycyjna gotówka jest przeciwstawiana powszechnym bezgotówkowym formom rozliczeń pieniężnych, których ekspansja dokonuje się na gruncie rozwoju nowoczesnej infrastruktury pieniądza elektronicznego *sensu largo*. Proste przeciwstawienie zalet i wad różnych form płatności stawia gotówkę w jednym szeregu nie tylko z kartami płatniczymi, ale również z płatnościami mobilnymi, przelewami bankowymi realizowanymi przez Internet i innymi innowacjami płatniczymi. Ocena efektywności różnych form rozliczeń, koncentrująca się przede wszystkim na powszechności, prostocie, koszcie, dostępności czy bezpieczeństwie poszczególnych instrumentów, odnosi się do funkcji obiegowej i płatniczej pieniądza. Stosując takie podejście, spośród stosowanych rozwiązań alternatywnych wobec gotówki można wyodrębnić dwie grupy: 1) płatności bezgotówkowe z użyciem infrastruktury elektronicznej, 2) pieniądz elektroniczny *sensu stricto*.

Płatności bezgotówkowe umożliwiają klientowi dysponowanie jednostkami rozrachunkowymi pozostającymi w postaci wkładu na rachunku bankowym i pod jego stałą kontrolą (rys. 1). Do typowych rozwiązań tego typu można zaliczyć transakcje płatnicze realizowane za pośrednictwem elektronicznych kanałów dostępu do rachunków bankowych czy płatności dokonywane z użyciem kart płatniczych. Wraz z rozwojem technologicznym pojawiają się także inne środki płatności, które bazują w istocie na bezgotówkowej formie rozliczenia. Przykładem są coraz bardziej popularne płatności mobilne, będące *de facto* innowacyjną formą dokonywania przelewu bankowego, czy systemy dokonywania płatności w Internecie, które mają charakter innowacyjnej płatności kartowej [Groenfeldt, 2014].

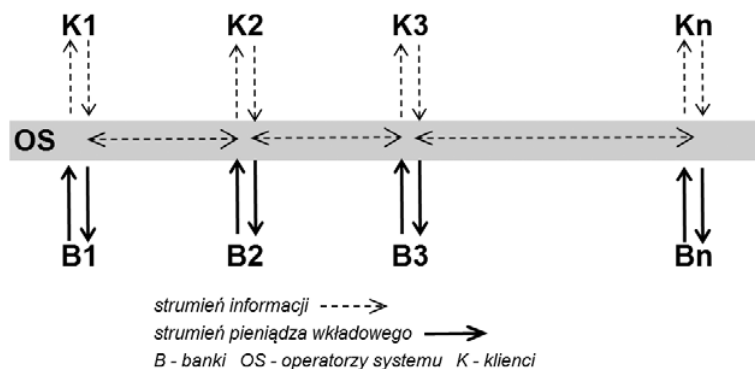
Immanentne dla rozliczeń bezgotówkowych uzależnienie od sprawności infrastruktury rozliczeniowej banków i związane z tym ograniczenia przyczyniły się do poszukiwania rozwiązań szybszych i tańszych. W efekcie, dla niektórych systemów



Rys. 1. Przepływ informacji i pieniądza bankowego w modelach płatności opartych na warstwie pieniądza bankowego (karty płatnicze bez funkcji elektronicznej portmonetki, płatności mobilne, bankowość elektroniczna, bankowość internetowa)

Źródło: opracowanie własne.

przedpłaconych i mikropłatności, warstwa cyrkulacji jednostek rozrachunkowych została przeniesiona z poziomu rachunku bankowego na poziom operatora systemu (rys. 2).



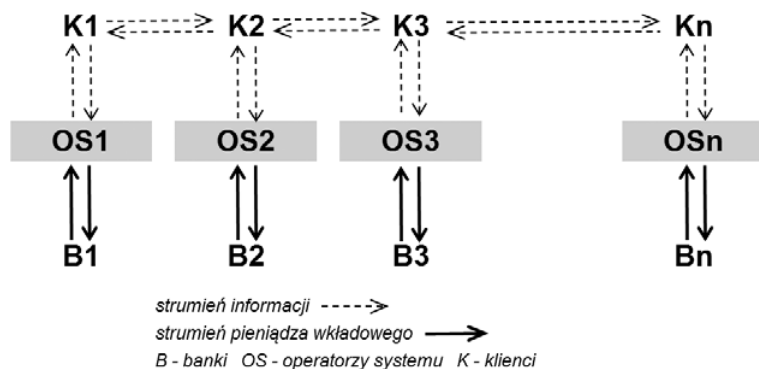
Rys. 2. Przepływ informacji i pieniądza bankowego w modelach płatności opartych na warstwie operatora systemu

Źródło: opracowanie własne.

Funkcję operatora takiego systemu spełnia bank lub wyodrębniony podmiot komercyjny, prowadzący niezależny system rachunków wirtualnych, na których jest przechowywana informacja o zobowiązaniu finansowym operatora systemu wobec poszczególnych uczestników. Cyrkulacja jednostek rozrachunkowych dokonuje się przez korektę zapisów na wirtualnych kontach uczestników, a tym samym jest dokonywana jedynie w systemie informatycznym operatora, bez konieczności uruchamiania procedury rozliczeń wewnątrz- i międzybankowych. Tym sposobem płatności

dokonywane pomiędzy uczestnikami jednego systemu są szybkie i tanie. Istotnym ich ograniczeniem jest brak powszechności, jakże charakterystycznej dla tradycyjnych płatności gotówkowych. Jednocześnie należy pamiętać, że wprowadzane w tego typu systemie jednostki rozrachunkowe mają charakter zobowiązań finansowych, które są obciążone ryzykiem kredytowym i które podlegają monetaryzacji (konwersji na gotówkę lub pieniądz wkładowy) na życzenie uczestnika systemu.

Krokiem milowym ewolucji elektronicznych rozliczeń pieniężnych, konkurujących z tradycyjną gotówką, stały się rozwiązania przesuwające warstwę cyrkulacji jednostek rozrachunkowych na poziom klienta (rys. 3). Odwołują się one do nowej koncepcji pieniądza elektronicznego *sensu stricte*, sformułowanej przez BIS i zaimplementowanej w systemie prawnym Unii Europejskiej niemal 15 lat temu [Dyrektywa 2000/46/WE], a z czasem włączonej w cały system usług płatniczych [Dyrektywa 2009/110/WE]. Odpowiedzią polskiego systemu prawnego na narodziny koncepcji pieniądza elektronicznego *sensu stricte* stała się ustawa z dnia 12 września 2002 r. o elektronicznych instrumentach płatniczych [Ustawa..., 2002], której domena od października 2013 r. została przejęta przez ustawę o usługach płatniczych [Ustawa..., 2013].



Rys. 3. Przepływ informacji i pieniądza bankowego w modelach pieniądza elektronicznego *sensu stricte* – płatności opartych na warstwie klienta

Źródło: opracowanie własne.

Ideą koncepcji pieniądza elektronicznego *sensu stricte* jest dokonywanie wzajemnych rozliczeń na wzór tradycyjnych płatności gotówkowych. Jednostki rozrachunkowe są przechowywane bezpośrednio na będącej w posiadaniu klienta karcie płatniczej z funkcją elektronicznej portmonetki, na dysku komputera osobistego, w telefonie komórkowym czy tablecie i przemieszczają się bezpośrednio między nimi na wzór tradycyjnej gotówki. Funkcje instrumentu monetarnego (medium) pełni wówczas nie zapis na koncie bankowym ani gotówka tradycyjna, tylko elektroniczny zapis na instrumencie pieniądza elektronicznego. Uniezależnia to całkowicie strony płatności od konieczności komunikowania się z warstwą bankową lub operatorem systemu.

3. Modele rozwiązań alternatywnych wobec gotówki jako instrumentu monetarnego

Innowacje rozliczeniowe można również analizować w kontekście substytucji gotówki jako instrumentu monetarnego. Obecnie gotówka wraz z pieniądzem wkładowym tworzy zasób podaży pieniądza. W tym kontekście często podnoszoną kwestią jest prawny charakter różnych innowacji płatniczych rozpatrywany w kontekście „alternatywnych” instrumentów monetarnych. Rozważane pod tym kątem rozwiązania można podzielić na dwie kategorie: 1) gotówka elektroniczna, 2) waluty alternatywne.

Szczególną odmianą przywołanej w poprzedniej części koncepcji pieniądza elektronicznego *sensu stricte* jest model zakładający jego emisję przez bank centralny na zasadach identycznych z pieniądzem gotówkowym [Zadora, Zieliński, 2012]. Tak funkcjonujący pieniądz elektroniczny w pełni zasługuje na miano „gotówki elektronicznej” funkcjonującej obok (a w możliwej perspektywie – zamiast) gotówki tradycyjnej (rys. 4).

(1)		(2)		(3)		(4)	
Bank Centralny		AKTYWA	PASYWA	AKTYWA	PASYWA	AKTYWA	PASYWA
			PE		ROR klienta		
		gotówka		gotówka		gotówka	ROR klienta
aktywa Banku Centralnego	gotówka w obiegu		depozyty		depozyty		depozyty
	inne pasywa	inne aktywa		inne aktywa		inne aktywa	inne pasywa
			inne pasywa		inne pasywa		

Rys. 4. Model pieniądza elektronicznego oparty na emisji przez bank centralny – gotówka elektroniczna

Źródło: opracowanie własne.

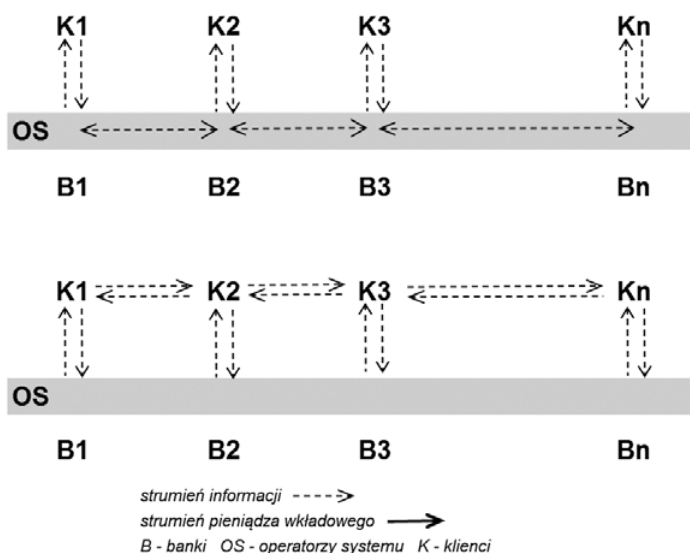
W prezentowanym modelu (rys. 4) gotówka elektroniczna jest emitowana przez bank centralny (1) na zasadach identycznych z gotówką tradycyjną i w podobny sposób jest udostępniana bankom komercyjnym (2). Zasadnicza różnica dotyczy odmienności formy instrumentu monetarnego. W konsekwencji miejsce tradycyjnego skarbcza zajmuje skarbiec elektroniczny. Banki komercyjne wypłacają klientom na życzenie gotówkę elektroniczną obok gotówki tradycyjnej (3) oraz analogicznie przyjmują wpłaty gotówkowe (4). Na tym etapie, na skutek odmienności formy instrumentu monetarnego, miejsce tradycyjnej portmonetki zajmuje karta chipowa z funkcją elektronicznej portmonetki. W tak zorganizowanym systemie płatności nie istnieje potrzeba dokonywania rozliczeń międzybankowych ani monetaryzacji gotówki elektronicznej, która zachowuje status prawnego środka płatniczego.

Jedną z największych zalet gotówki elektronicznej jest możliwość dokonywania płatności nie tylko bezpośrednich (na wzór gotówki tradycyjnej), ale również reali-

zowanych na odległość (na wzór płatności bezgotówkowych). W połączeniu z powszechnym zaufaniem wynikającym ze statusu prawnego środka płatniczego mogłoby to prowadzić (w przypadku upowszechnienia systemu) do ogromnego wzrostu popytu na tę formę pieniądza przy jednoczesnym ograniczeniu zapotrzebowania na bezgotówkowe rezerwy rozliczeniowe.

Potencjalną alternatywą dla tradycyjnej gotówki może być również „pieniądz wirtualny”. W najwęższym znaczeniu jest to system rozliczeń bazujący na quasi-pieniądzu, medium nieuznawanym jako formalny instrument monetarny. Takie systemy określane są niekiedy mianem pieniądza alternatywnego lub lokalnego. Inspiracją do ich poszukiwania stała się krytyka mechanizmu kształtowania podaży pieniądza na poziomie narodowym (lub ponadnarodowym) bez możliwości indywidualizowania rzeczywistych potrzeb lokalnych społeczności [Kennedy, 2004]. Wizja systemu pieniężnego, w którym oprócz wspólnej waluty centralnej funkcjonują waluty lokalne, miałyby zdecydowanie lepiej służyć mieszkańcom regionów. O tym, że nabierają one coraz większego znaczenia i będą rozwijane, mogą świadczyć kolejne inicjatywy budowania takich systemów oraz wzrastająca krytyka ekonomii tradycyjnej, opartej na centralnym pieniądzu [Reichel, 1997].

Systemy lokalnego pieniądza wirtualnego wykorzystują powszechnie rozwiązania znane z innych innowacji rozliczeniowych. Jednoznacznym ich wyróżnikiem jest brak bezpośredniego powiązania z warstwą pieniądza bankowego. Pieniądz wirtualny jest tworzony na poziomie operatora systemu i jako quasi-instrument monetarny nie podlega monetaryzacji (rys. 5). W zależności od szczegółowych ustaleń transfer jednostek rozrachunkowych może dokonywać się na poziomie warstwy operatora systemu (jak



Rys. 5. Przykłady organizacji przepływu informacji w modelach pieniądza wirtualnego

Źródło: opracowanie własne.

w systemach mikropłatności) lub na poziomie klienta, bezpośrednio pomiędzy instrumentami pieniądza wirtualnego (jak w systemach gotówki elektronicznej *sensu stricte*).

Najbardziej znanym współcześnie przykładem waluty wirtualnej jest powstały w 2009 r. system Bitcoin [Polskie Forum Bitcoin]. Międzynarodowy zasięg systemu i przede wszystkim niezależność od systemu bankowego sprawiły, że w sieci funkcjonuje wielu sprzedawców akceptujących jednostki Bitcoin [*There's an Electronic Currency...*]. Mają one realną wartość monetarną, którą można zrealizować nie na skutek prostej monetaryzacji (jak w przypadku systemów przedpłaconych z kontami wirtualnymi), ale przez sprzedaż po aktualnym kursie rynkowym. Wzrost popularności systemu przyczynił się do gwałtownych, spekulacyjnych wahań kursu jednostek Bitcoina [Kolany, 2013]. Jednocześnie stale toczą się spory na temat jego natury prawnej [*Cyfrowa waluta a prawo*, 2014].

4. Korzyści i zagrożenia rezygnacji z papierowej gotówki

Ograniczenie lub całkowita rezygnacja z obrotu tradycyjną gotówką stałoby się przełomem o trudnych do przewidzenia w sposób jednoznaczny konsekwencjach. Z jednej strony kluczowe znaczenie ma rodzaj przyjętego rozwiązania alternatywnego. Każdy z omówionych wcześniej modeli wiąże się z określonymi konsekwencjami natury operacyjnej, finansowej czy prawnej. Z drugiej strony jednak przemożne skutki towarzyszyłyby wprost eliminacji tradycyjnej gotówki, która przez wieki ukształtowała określony system przyzwyczajęń, norm i postaw społecznych.

Jednoznacznie pozytywnym efektem ograniczenia ilości gotówki w obiegu byłoby obniżenie kosztów związanych z jej emisją, przechowywaniem i obrotem. Ocena finalnego efektu ekonomicznego dowolnego rozwiązania alternatywnego musi uwzględniać nakłady na stworzenie nowej infrastruktury płatności i zapewnienie jej bezpieczeństwa. Nie mniej znaczącą kwestią jest alokacja kosztów pomiędzy strony uczestników transakcji. Gotówka tradycyjna powszechnie jest uważana za darmowy dla stron sposób dokonywania małych płatności. Koszty funkcjonowania obrotu gotówkowego w znacznej mierze obciążają sektor bankowy. Zastępowanie gotówki przez bezgotówkowe formy płatności jest z tej perspektywy korzystne przede wszystkim dla banków. Według badań przeprowadzonych przez norweski bank centralny jednostkowy koszt transakcji gotówkowej wynosi ok. 0,92 USD, podczas gdy dla transakcji kartowej jedynie ok. 0,6 USD [Ross, Doyle, 2015]. Dla stron płatności wiąże się jednak z ponoszeniem różnorodnych opłat i prowizji. Rezygnacja z obrotu gotówkowego w sposób szczególnie dotkliwy obciążałaby zatem uboższą część społeczeństwa.

Jeszcze inaczej wygląda ekonomika likwidacji gotówki z perspektywy banku centralnego, wzbogacającego swój budżet o zyski z senioratu [Rogoff, 2014]. Niewspółmiernie niski koszt wprowadzenia do obiegu jednostki monetarnej w porównaniu z jej wartością nominalną jest znaczącym źródłem dochodu banku centralnego.

W sytuacji ograniczenia ilości gotówki w obiegu na rzecz form bezgotówkowych, zyski te uległyby ograniczeniu. Jeżeli jednak gotówka tradycyjna zostałaby zastąpiona gotówką elektroniczną, to przy wzroście jej popularności zysk z senioratu mógłby nawet ulec zwiększeniu, motywując bank centralny do poparcia tego typu rozwiązania.

Jednym z kluczowych aspektów oceny skutków odejścia od płatności gotówkowych jest anonimowość transakcji. Podczas gdy charakteryzuje ona (w ramach określonych limitów) płatności tradycyjną gotówką, o tyle w przypadku większości rozwiązań alternatywnych jest ograniczona lub całkowicie wyeliminowana. Ocena skutków tego stanu jest niejednoznaczna. Z jednej strony ograniczenie anonimowości transakcji miałyby służyć ograniczeniu szarej sfery gospodarki i unikaniu takich zjawisk, jak pranie brudnych pieniędzy czy unikanie opodatkowania. Z drugiej strony jednak istnieje obawa, że podmioty chcące podejmować działania nielegalne, będą poszukiwać nowych rozwiązań umożliwiających im pozostanie w ukryciu. Może to skutkować szerszym wykorzystaniem firm „słupów”, nawrotem do niemal zapomnianych mechanizmów wymiany barterowej czy też ucieczką do quasi-pieniądza. Zjawiska te mogą stać się powszechne szczególnie w obszarze małych płatności. Jednym z realnych zagrożeń może być posługiwanie się gotówką obcej waluty. W takich przypadkach, zamiast założonego wzrostu kontroli nad obiegiem pieniądza, mógłby wystąpić skutek odwrotny. Odrębną kwestią jest respektowanie prawa każdego obywatela do prywatności. Bez uszczerbku dla interesu społecznego obywatelowi należy się prawo do ochrony, jeśli nie przed surowym państwem, to choćby przed jego urzędnikami.

W ostatnim okresie szczególnie często eksponowanym atutem zastąpienia tradycyjnej gotówki innym instrumentem monetarnym jest możliwość zastosowania ujemnego oprocentowania jego zasobów. Odpowiedzią na niskie stopy inflacji, przechodzące często w deflację, jest skrajne obniżanie stóp banku centralnego. W niektórych przypadkach przyjmują one wartości ujemne. Przekroczenie granicy zerowego oprocentowania ma nie tylko wymiar ilościowy, ale przede wszystkim nabiera nowego wymiaru jakościowego. Inwestor może bowiem zastosować mechanizm umożliwiający ochronę przed nominalnie ujemnym oprocentowaniem depozytów. Jest nim wypłata gotówki i przechowanie jej poza sektorem bankowym [Kimball, 2014]. Zastąpienie tradycyjnej gotówki alternatywnymi, elektronicznymi instrumentami monetarnymi jest w takiej sytuacji kuszącym rozwiązaniem z punktu widzenia kreatorów polityki pieniężnej. Zarówno zasoby pieniądza bezgotówkowego, jak i potencjalne rozwiązania bazujące na koncepcji pieniądza elektronicznego *sensu stricte* (z gotówką elektroniczną banku centralnego włącznie), pozwalają technicznie i organizacyjnie na zastosowanie ujemnego oprocentowania. Zdaniem krytyków dążenie do tego typu rozwiązań jest wyrazem postępującej tyranii państwa i sektora bankowego [Armstrong, 2015], realizujących własne korzyści kosztem społeczeństwa, któremu odbiera się jedyny mechanizm obronny.

Inne monetarne konsekwencje rezygnacji z tradycyjnej gotówki są uzależnione od skali tego zjawiska. Można sobie wyobrazić całkowitą rezygnację z obiegu go-

tówki poza kasami banków. W takim przypadku jedynym komponentem agregatów pieniężnych byłyby depozyty bankowe o różnym stopniu płynności. Rozliczenia pieniężne byłyby wówczas dokonywane wyłącznie w formie bezgotówkowej. Gotówka mogłaby nadal funkcjonować jako szczególny rodzaj zobowiązania banku centralnego wobec banków komercyjnych. Tym samym baza monetarna obejmowałaby tylko pieniądź gotówkowy w kasach banków i należności banków w banku centralnym. Idąc dalej tym tropem, można wyobrazić sobie całkowitą rezygnację z gotówki i zastąpienie jej również w relacjach pomiędzy bankiem centralnym a bankami komercyjnymi innym typem należności. Jak się wydaje, taka wizja przyszłości pieniądza jest nader ryzykowna. Obecnie, pomimo oparcia wartości pieniądza głównie na zaufaniu, deponent ma przynajmniej iluzoryczne poczucie, iż w każdej chwili może podjąć złożony w banku depozyt w postaci gotówki [De Soto, 2011]. Rezygnacja z niej wymagałaby rewizji pojęcia „prawny środek płatniczy”, rzutu jącego na zaufanie do pieniądza w ogóle. Rozwiązaniem kompromisowym byłaby rezygnacja jedynie z papierowej formy gotówki, czyli udostępnienie pieniądza banku centralnego w postaci elektronicznej. Jak wcześniej wspomniano, gotówka elektroniczna mogłaby być wykorzystywana nie tylko w płatnościach bezpośrednich, ale również w płatnościach sieciowych. W warunkach nieuniknionej w związku z tym substytucji pomiędzy elektroniczną gotówką banku centralnego a zasobami transakcyjnymi pieniądza wkładowego nieuchronne byłoby też obniżenie mnożnika kreacji pieniądza, a tym samym ograniczenie płynności w systemie bankowym. Wymagałoby to daleko idących działań dostosowawczych ze strony polityki pieniężnej.

Udostępnienie rezerw banku centralnego w formie elektronicznej wyeliminowałoby swoistą sprzeczność występującą w systemie prawnym. W imię ograniczenia zjawiska unikania podatków i rozwoju szarej strefy powszechnie przedsiębiorstwa są obligowane do dokonywania płatności w formie bezgotówkowej. Oznacza to, że zabrania się im realizować płatności z użyciem prawnego środka płatniczego, jakim jest tradycyjna gotówka, obligując do wykorzystywania w tym celu należności banków komercyjnych. Ograniczenie anonimowości gotówki elektronicznej pozwoliłoby kontrolować obieg pieniądza w gospodarce bez uciekania się do kontrowersyjnego zakazu.

Istotnym argumentem przeciw całkowitej rezygnacji z tradycyjnej gotówki jest bezpieczeństwo technologiczne. Utrzymanie tradycyjnej formy pieniądza sprzyja zróżnicowaniu technologicznemu instrumentów płatniczych. W szczególności gotówka jako jedyna pozostaje odporna na potencjalne zagrożenia cyberataku (sama w sobie będąc źródłem innych form ryzyka). W praktyce zwraca się jednak uwagę, że argument ten ma coraz mniejsze znaczenie w sytuacji, gdy cała gospodarka staje się coraz bardziej uzależniona od funkcjonowania systemów informatycznych [Rogoff, 2014].

Z pozoru drugorzędnym zagrożeniem, wynikającym z rezygnacji z gotówki, jest negatywny wpływ na świadomość finansową społeczeństwa. Mnogość elektronicznych instrumentów płatniczych, w szczególności umożliwiających korzystanie z kredytu, sprawia, że wiele rodzin ma kłopoty z zarządzaniem swoim budżetem

domowym. Brak tradycyjnej gotówki może również przysparzać trudności w edukacji finansowej społeczeństwa. W sytuacji gdy pieniądź staje się niematerialny i niewidoczny, trudniej wytłumaczyć wartość pieniądza i jego związek z wykonaną pracą. Trudno promować takie postawy, jak szacunek do pieniądza jako efektu pracy czy wyrabiać skłonność do oszczędzania.

Podsumowanie

Wydaje się, że w najbliższym czasie nie grozi nam rezygnacja z gotówki jako pieniądza banku centralnego. W opracowaniu dokonano przeglądu różnych typów rozwiązań alternatywnych, odwołujących się do istoty pieniądza realizującego funkcje jednostki rozrachunkowej, instrumentu monetarnego i środka płatności. W każdym przypadku proponowane rozwiązania niosą za sobą zarówno pozytywne, jak i negatywne efekty o charakterze funkcjonalnym, ekonomicznym, technicznym czy monetarnym. Te ostatnie – jak się wydaje – w sposób decydujący sprawiają, że pogłoski o rychłej śmierci gotówki są „mocno przesadzone”. Nic jednak nie stoi na przeszkodzie, aby realnie rozważyć korzyści, jakie może nieść jej elektronizacja. Gotówka elektroniczna, przy wszelkich zastrzeżeniach natury technicznej czy organizacyjnej, zachowałaby jedność funkcji jednostki rozrachunkowej, instrumentu monetarnego i środka płatności charakteryzującą gotówkę tradycyjną. Dodatkowo szczególnie intrygujące byłyby takie cechy gotówki elektronicznej, jak możliwość dokonywania płatności na odległość, ograniczona anonimowość czy możliwość oprocentowania (w tym również ujemnego). Gospodarka informacyjna wielokrotnie dowodziła, że niektóre procesy po długim okresie inkubacji i dojrzewania w pewnym momencie eksplodowały siłą relacji sieciowych. Podobny los może spotkać tradycyjną gotówkę. Mimo że proces jej eliminacji postępuje bardzo powolnie, pewnego dnia może nabrać nadzwyczajnego impetu. Trudno jednak w chwili obecnej wskazać, do kogo ostatecznie skierujemy okrzyk: „Umarł Król, niech żyje Król!”.

Bibliografia

- Armstrong M., *The New Age of Economic Totalitarianism & the London Meeting to End Currency*, 3 May 2015, www.armstrongeconomics.com/archives/30145 [data dostępu: 03.05.2015].
- Brinded L., *Britain is Abandoning Cash*, 21 May 2015, uk.businessinsider.com/payments-council-data-on-cash-versus-card-and-contactless-payments-2015-5 [data dostępu: 03.05.2015].
- Carbonnier J., *Conclusions Generales Do Colloque "Droit et Monnaie"*, Droit et Monnaie, Litec 1988.
- Cyfrowa waluta a prawo, 17 października 2014, investlife.pl/cyfrowa-waluta-a-prawo [data dostępu: 10.06.2015].
- De Soto J.H., *Pieniądz, kredyt bankowy i cykle koniunkturalne*, Instytut Ludwika von Misesa, Warszawa 2011.
- Denmark Moves Step Closer to Begin a Cashless Country, "The Telegraph", 6 May 2015.

- Dyrektywa 2000/46/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 18 września 2000 r. w sprawie podejmowania i prowadzenia działalności przez instytucje pieniądza elektronicznego oraz nadzoru ostrożnościowego nad ich działalnością (Dz.U. L 275 z 27.10.2000).
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/110/WE z dnia 16 września 2009 r. w sprawie podejmowania i prowadzenia działalności przez instytucje pieniądza elektronicznego oraz nadzoru ostrożnościowego nad ich działalnością, zmieniająca dyrektywy 2005/60/WE i 2006/48/WE oraz uchylająca dyrektywę 2000/46/WE (tekst mający znaczenie dla EOG) (Dz.U. L 267 z 10.10.2009).
- Groenfeldt T., *Cash is King No More as Mobile Payments Soar*, "Forbes", 18 October 2014.
- Haykowski M., *Norwegia: za sześć lat kraj bez gotówki*, 24 września 2014, www.bankier.pl/wiadomosc/Norwegia-za-szesc-lat-kraj-bez-gotowki-3205872.html [data dostępu: 10.06.2015].
- Kennedy M., *Pieniądz wolny od inflacji i odsetek. Jak stworzyć środek wymiany służący nam wszystkim i chroniący Ziemię?*, Wydawnictwo „Zielone Brygady”, Kraków 2004.
- Kimball M., *Negative Interest Rate Policy as Conventional Monetary Policy*, "Journal of the National Institute of Economic and Social Research" 2014.
- Kolany K., *Niedzielnny krach na rynku bitcoina*, 2 grudnia 2013, www.bankier.pl/wiadomosc/Niedzielnny-krach-na-rynku-bitcoina-3003634.html [data dostępu: 10.06.2015].
- Niepert D., *Reserves for Everyone – Toward New Monetary Regime?*, 21 January 2015, www.voxeu.org/article/keep-cash-let-public-hold-central-bank-reserves [data dostępu: 10.06.2015].
- Polskie Forum Bitcoin, bitcoin.org.pl [data dostępu: 17.05.2015].
- Reichel J., *Rzecz o pieniądzu dla lokalnych społeczności, czyli male jest najpiękniejsze*, Wydawnictwo „Zielone Brygady”, Kraków 1997.
- Rogoff B., *Cost and Benefits to Phasing Out Paper Currency*, 11 April 2014 (paper presented at NBER Macroeconomics Annual Conference).
- Ross R., Doyle A., *Nordic Countries Point the Way to Cashless Societies*, "Reuters", 9 January 2015.
- There's an Electronic Currency that Could Save the Economy – and it's Not Bitcoin*, 21 November 2013, www.businessinsider.com/electronic-currency-2013-11#ixzz33afZ88IV [data dostępu: 10.06.2015].
- Ustawa z dnia 12 lipca 2013 r. o zmianie ustawy o usługach płatniczych oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. 2013, nr 0, poz. 1036).
- Ustawa z dnia 12 września 2002 r. o elektronicznych instrumentach płatniczych (Dz. U. 2002, nr 169, poz. 1385).
- Zadora H., Zieliński T., *Współczesny pieniądz a kryzysy finansowe*, Difin, Warszawa 2012.

Giving Up Cash – a New Paradigm of Money or Just an Innovation in the Field of Financial Settlements?

Development of information economy, powered with information technology, provides new methods of electronic payments. According to marketing claims, they are expected to be cheaper, faster, safe and moreover convenient. They also face new requirements posed by rapidly developing Internet trade. Meeting completely new challenges, traditional cash emerges to be anachronism, not suitable for XXI century image. More and more often, the prophets predict the of inevitable cash dismissing. The alternatives to cash electronic innovations should take into account all functions of money: a monetary unit, monetary instrument and means of payment. Traditional cash money incorporate all of them. Regarding the aforementioned functions, cash competing innovations could be discriminated into a few categories: cashless electronic payments, electronic money (*sensu stricte* concept), electronic cash and virtual currencies. Each of them could be a source of advantages and disadvantages or even threats. The other issue is estimation of consequences of abandoning traditional cash, which are very ambiguous. That is why it seems that "the rumors about cash death have been greatly exaggerated".

Rezygnacja z gotówki – nowy paradygmat pieniądza czy tylko innowacja w obszarze rozliczeń pieniężnych?

Rozwój gospodarki informacyjnej, napędzany rozwojem technologii informatycznych, dostarcza stale nowych rozwiązań w obszarze płatności elektronicznych. Na ich tle tradycyjna, papierowa gotówka jawi się coraz częściej jako anachronizm nieprzystający do wizerunku XXI w. Coraz częściej pojawiają się w związku z tym prognozy zwiastujące koniec gotówki. Rozważane różnorodne alternatywy wobec płatności gotówkowych muszą uwzględniać złożony charakter współczesnego pieniądza, definiowanego zarówno przez pryzmat miernika wartości, jednostki monetarnej, jak i środka płatniczego. W ich kontekście głębszej analizie należałoby poddać szerokie spektrum elektronicznych płatności bezgotówkowych, pieniądź elektroniczny w koncepcji *sensu stricte*, gotówkę elektroniczną czy waluty wirtualne. Odrębną kwestią, będącą przedmiotem opracowania, jest dyskusja korzyści i zagrożeń, jakie niesłaby rezygnacja z fizycznej gotówki. Wobec niejednoznaczności tej oceny na razie można uznać, że pogłoski o rychłej śmierci gotówki są „mocno przesadzone”.